

Sukupuoli-identiteetti mytologiassa

Identiteetin moninaisuutta serigrafian kuvitusten kautta

LAB-ammattikorkeakoulu

Kuvataiteilija (AMK)

2023

Niina Alakopsa

Tiivistelmä

Tekijä(t) Niina Alakopsa	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 23	Valmistumisaika 2023
Työn nimi Sukupuoli-identiteetti mytologiassa Identiteetin moninaisuutta serigrafian kuvitusten kautta		
Tutkinto ja koulutusala Kuvataiteilija (AMK)		
Toimeksiantajaorganisaatio (jos opinnäytetyöllä on toimeksiantaja) LAB-ammattikorkeakoulu		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön aiheena oli sukupuoli-identiteetti mytologiassa. Taiteellisessa osuudessa esitetään myyttejä eri aikakausilta ja eri maanosista. Opinnäytetyössä tuodaan esille, kuinka sukupuoli-identiteetin moninaisuus on globaali ilmiö, joka ei ole ilmestynyt tyhjästä nykyaikana, vaan on yhtä vanha kuin ihminen itse.</p> <p>Teokset ovat toteutettu ensin digitaalisesti maalaamalla, minkä jälkeen niitä on jatkotyöstetty serigrafian nelivärierottelulla. Sarjaan kuuluu viisi kuvitusta eri mytologioista, joiksi valituivat suomalaisten muinaisusko, antiikin kreikkalaisten kultit, hindulaisuuden tekstit, skandinaaviset muinaistarut sekä mesopotamialainen mytologia.</p>		
Asiasanat transsukupuolisuus, muunsukupuolisuus, sukupuoli, digitaide, serigrafia, silkkipaino, CMYK		

Abstract

Author(s) Niina Alakopsa	Type of Publication Thesis, UAS	Published 2023
	Number of Pages 23	
Title of Publication Gender Identity in Mythology Exploring Identity Through Serigraphy Illustrations		
Degree, Field of Study Bachelor of Culture and Arts, Fine Arts (UAS)		
Organisation of the client (if the thesis work is commissioned by another party) LAB University of Applied Sciences		
Abstract <p>The subject of this thesis was gender identity in mythology. The artistic process explores myths from different eras and continents. This thesis brings attention to gender identity's diversity and globality, and that trans identities have been around for as long as humanity.</p> <p>Artworks have been made by first painting them digitally and continued by serigraphy's color separation. The series contains five illustrations of different mythologies, which are Finnish, Ancient Greece, Hinduism, Scandinavia and Mesopotamia.</p>		
Keywords transgender, nonbinary, gender, digital art, serigraphy, silkscreen, CMYK		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Inspiroineet taiteilijat	2
2.1	Renz Y. Botero, Natu Xantino ja Ram Botero	2
2.2	Kim Leutwyler	3
3	Taiteellinen työskentely.....	5
3.1	Opinnäytetyön tekniikat	5
3.2	Teosprosessi	6
4	Identiteetti ja mytologia	10
4.1	Sukupuoli-identiteetti tänä päivänä	10
4.2	Mytologian tarinat	10
4.2.1	Sumeri ja akkatialaiset.....	11
4.2.2	Kreikka ja Rooma	11
4.2.3	Intia	12
4.2.4	Skandinavia.....	12
4.2.5	Suomi	13
5	Teokset.....	14
5.1	Androgynous Asushunamir with the water of life.....	14
5.2	By the grace of the Yaksha, Sikhandi became a man.....	15
5.3	Mother of the forest Tapio.....	16
5.4	With child Loki grew, from that heart.....	17
5.5	Worshipping Afroditus, in all forms.....	19
5.6	Teokset Imatran taidemuseolla.....	20
6	Yhteenveto ja pohdinta	21
	Lähteet	22

Käsitteet

Ei-binäärinen: henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti ei kuulu kaksinapaiseen mies tai nainen jakaumaan. Käytetään myös sanaa sukupuoleton tai muunsukupuolinen. Englannin kielen sanasta *non-binary*.

Emuu: kantaäiti, joka on luonut jonkin kasvi- tai eläinlajin ja on vastuussa sen huolehtimisesta. Tarkoittaa myös saaliinhaltijaa. (Pulkinen & Lindfors 2016, 29–30).

Intersukupuolisuus: henkilö, joka on syntynyt miehen ja naisen eri sukupuolisilla ominaisuuksilla, kuten kromosomeilla, sukupuolirauhasilla ja/tai genitaaleilla. (UNFE 2016.)

Muunsukupuolisuus: sukupuoli-identiteetin muoto, jossa henkilön kokemus omasta identiteetistä eroaa naisesta ja miehestä (Kärnä 2021a).

Queer: kattotermi HLBT+ yhteisössä. Voi viitata sukupuoli- tai seksuaali-identiteettiin. Alkuperäisesti haukkumasana, mutta nykyaikana yhteisöön kuuluvat ovat itse ottaneet käyttöön.

Transsukupuolisuus: sukupuoli-identiteetin muoto, jossa henkilö tuntee olevansa vastakkaisista sukupuolista (Kärnä 2021b).

Transmies: mies, joka korjaa tai on korjannut sukupuolensa naisesta mieheksi.

Transnainen: nainen, joka korjaa tai on korjannut sukupuolensa miehestä naiseksi.

Transvestismi: ns. ”ristiin pukeutuminen”, eli pukeudutaan vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin, tai halutaan esiintyä vastakkaisena sukupuolena.

1 Johdanto

Opinnäytetyöni aiheena on sukupuoli-identiteetti mytologiassa. Käsittelen teoksissa mytologioita eri aikakausilta ja eri maanosista. Opinnäytetyössäni haluan tuoda esille, kuinka sukupuoli-identiteetin moninaisuus on globaali ilmiö, joka ei ole ilmestynyt nykyaikana, vaan on yhtä vanha kuin ihminen itse. Transsukupuolisuudesta ja siihen viittaavista identiteeteistä on mainintoja jo noin 4000 eaa., esimerkiksi Sumerien ja Etelä-Aasian kulttuureissa ja mytologioissa. Opinnäytetyöni keskittyy identiteetin kuvaukseen eri uskonnoissa ja niiden myyteissä.

Sukupuoli-identiteetti ja sen moninaisuus ovat kiehtoneet minua aina. Kuinka ihminen itse kokee identiteettinsä, ja miten hän näyttää sen ulospäin, vaihtelevat jokaisella. Aihe on niin inhimillinen ja uniikki jokaiselle, mutta voidaan silti samaistua muiden kokemuksiin. Siihen sisältyy myös paljon negatiivisia ajatuksia ja oletuksia, mutta haluaisin itse painottaa sen positiivista ja voimauttavaa puolta. Kiinnostus aiheeseen kumpuaa myös omista kokemuksistani aiheeseen liittyen.

Olen jo pitkään ollut avoin muunsukupuolisuudestani. Asia tulee harvoin keskustelussa esille, mutta en ole myöskään tuntenut tarvetta peitellä asiaa. Etenkin kuvataiteen piireissä olen huomannut, että ihmiset ovat hyvin tietoisia sukupuoli-identiteetin monimuotoisuudesta. Harvoin on ollut tarvetta selittää konseptia muille, mistä olen ollut hyvin iloinen.

Opinnäytetyöni taiteellinen osuus koostuu grafiikan kuvituksista, jotka on toteutettu aluksi digitaalisesti maalaamalla ja jatkettu serigrafian nelivärierottelulla. Molemmat tekniikat olivat minulle tuttuja entuudestaan, mutta serigrafia on tuntemattomampi kahdesta. Sarjaan kuuluu viisi teosta, jotka kuvaavat suomalaisen, skandinaavisen, mesopotamialaisen, kreikkalaisen sekä hindulaisuuden mytologioiden trans identiteettejä.

2 Inspiroineet taiteilijat

2.1 Renz Y. Botero, Natu Xantino ja Ram Botero

Diwata on kolmen filippiiniläisen taiteilija-aktivistin valokuvaprojekti, joka oli osana suurempaa HLBT+ virtuaalista kulttuurifestivaalia Kaakkois-Aasiassa. Taiteilijat Renz Y. Botero, Natu Xantino ja Ram Botero käsittelevät valokuvissaan filippiiniläisten mytologiaa. He luovat rekvisiitan ja editoinnin avulla kauniita henkilökuvia näistä jumaluuksista. Muodonmuutos on iso osa heidän teemaansa. Kuvassa 1 on kuvattu Lakapati, joka on maanviljelyksen jumalatar. Hänet on usein mielletty transnaiseksi.

Kuva 1. Renz Y. Botero, Natu Xantino ja Ram Botero, Lakapati, 2021, valokuva (ASC)

Taiteilijakolmikko on kuvitellut uusiksi filippiiniläisen mytologian jumaluuksia heidän omien näkemystensä ja kokemuksiensa kautta. Heidän mytologiassaan on ollut paljon viitteitä queer-identiteetteihin, mutta kolonialismin vuoksi nämä viitteet on pyritty pyyhkimään pois. Tästä huolimatta he ovat löytäneet nämä kertomukset samaistuttavina itselleen. *Aivan kuten mytologiakaan ei ole historiallisesti tarkkaa, uudelleenkuvitelma jumalistamme aikaa ennen kolonialismia ylittää historian kuvataksaan todellisia kokemuksiamme*, he kertovat projektinsa sivuilla. (ASEAN SOGIE Caucus 2021.)

Koin etenkin heidän asenteensa mytologiaa kohtaan samaistuttavana. Kaikilla on vapaus lukea mytologioita omien kokemustensa kautta ja kokea ne voimaannuttavina. Loppujen lopuksi, enemmän on väliä sillä, mitä itse saa tarinoista irti, kuin se, mitä muut ajattelevat näiden kertomusten sanovan. Etenkin, kun HLBT+ yhteisön ihmiset ovat muutenkin vähemmistöä ja heidän edustuksensa esimerkiksi mediassa on vähäistä.

2.2 Kim Leutwyler

Kim Leutwylerin maalaukset tutkivat sukupuoli- ja queer-identiteettejä sekä kauneusihanteita. Hän tekee henkilökuvia HLBT+ ihmisistä sekä heidän kannattajistaan. Leutwylerin maalaustekniikka on sekä realistinen että erittäin ekspressiivinen, välillä jopa abstrahoiva.

Joissain teoksien kuvauksissa on myös kerrottu henkilöstä, josta maalaus on tehty. Joissain tapauksissa kuvaus on julkisuuden henkilön tietoja, mutta joissain tapauksissa Leutwyler on kuvannut myös tuttaviaan. Kuvan 2 teoksen *Tay* kuvauksessa Leutwyler kertoo kuvan henkilön olevan hänen ystävänsä. Maalauksen aikana Tay kertoi olevansa muunsukupuolinen, ja Leutwyler kertoo kokemuksen olleen erityinen rakkauden ja luottamuksen hetki kahden ystävän välillä (Leutwyler 2021.)

Tämä etenkin resonoi kanssani. Jokainen HLBT+ ihminen joutuu käymään tämän saman keskustelun useasti läpi. Kuulin joskus jonkun kertovan, että kaapista tullaan ulos koko loppuelämän. Hyvin tärkeän ja olennaisen osan paljastaminen itsestään on usein hyvin jännittävää, kun ei voi olla varma toisen reaktiosta. Siksi minulle on niin tärkeää nähdä ja kuulla, kuinka muita ihmisiä hyväksytään sellaisena kuin he ovat. Vaikka asian kertominen jännittäisi kuinka, aina on ystäviä ja perheenjäseniä, jotka hyväksyvät meidät itsenämme.

Kuva 2. Kim Leutwyler, Tay, 2021, öljy kankaalle, 40" x 30" (Leutwyler)

3 Taiteellinen työskentely

3.1 Opinnäytetyön tekniikat

Opinnäytteeni koostuu useasta grafiikan vedoksesta, jotka ensin maalattiin digitaalisesti, ja vedostettiin serigrafian nelivärierottelulla. Teoksien aiheena on eri mytologioiden kolmannen sukupuoleen kuuluvat henkilöt.

Mietin pitkään digitaiteen ja serigrafian välillä. Molemmat ovat mielekkäitä tekotapoja, ja molemmista tulisi hyvän näköisiä teoksia. Päädyin kuitenkin serigrafiaan, sillä pidän sen vedostusjäljestä paljon. Tämä tekniikka toi teoksiin myös oman kehollisuuden, mitä ei digitaalisesti saa aikaan. Digitaalisesti piirtäminen tai maalaaminen on hyvin pienieleistä. Siinä työskennellään kahdella kädellä, mutta teet hyvin pieniä liikkeitä. Keskellä omaa piirtopöytäni esimerkiksi on noin 5 x 5 cm:n kuluma, joka on aiheutunut kynän terästä.

Koen serigrafian vedostamisen paljon vaativampana ja osallistuttavana. Pääsin tekniikan avulla tutustumaan teoksiini paremmin. Esimerkiksi värialueet tulivat erillä tapaa esille värierottelun vuoksi. Jouduin myös muokkaamaan teoksien värejä sointumaan paremmin keskenään, mitä en olisi huomannut pelkästään digitaalisessa teoksessa.

Serigrafia ja CMYK-värierottelu ovat minulle aika uusia tapoja työskennellä. Olen aikaisemmin tehnyt paljon taidegrafiikkaa, ja serigrafia on uusin tuttavuus. Olen halunnut opintojeni aikana kokeilla mahdollisimman montaa eri grafiikan lajia. Pidin kurssilla etenkin CMYK-erottelun rasteroidun jäljen pistemäisyydestä, sekä värien kirkkaudesta.

Värierottelussa kuvasta erotellaan eri värikanavat, joita ovat syaani, magenta, keltainen ja musta. Nämä eri kanavat on rasteroitava. Serigrafia toistaa huonosti harmaan eri sävyjä, joten sävyerot luodaan rasteripisteiden eri tiheyksillä. Mitä tiheämpään pisteet ovat, sitä tummempi ja voimakkaampi sävy on ja toisinpäin. Kun kerrokset vedostetaan päällekkäin, rasteripisteet luovat yhdessä eri värien sävyt. Tekniikkaa voisi verrata maalauksen pointillismiin.

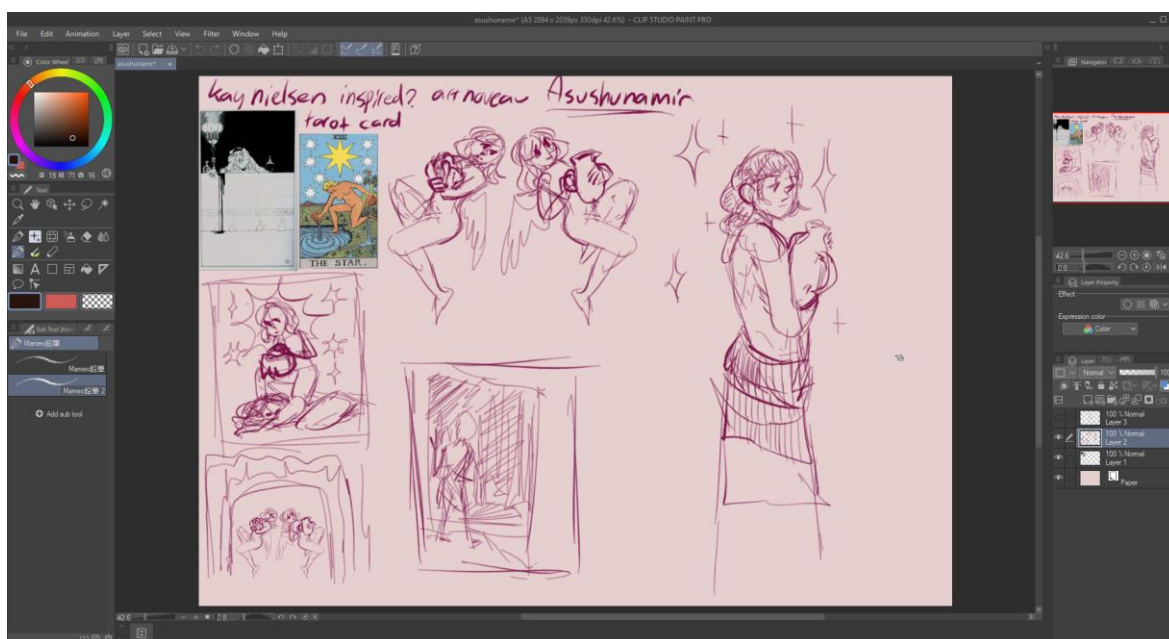
Olen harrastanut digitaalista taidetta noin 12 vuotta. Se on lempimediumitani, ja palaan aina sen pariin. Opiskellessani digitaide aina jää taka-alalle, sillä kouluilla ei usein ole kursseja sitä varten. Huomaan myös, etten tilanteen tullessakaan valitse sitä tekotavaksi. Vaikka tiedän, kuinka paljon aikaa digitaide vie, ja se on yhtä verrattavissa muiden taiteen menetelmien kanssa, näen sen itseni kohdalla vähäarvoisempana. Valitsin siis digitaalisen taiteen tähän myös vakuuttaakseni itselleni, että se on yhtä pätevä menetelmä omana itsenään, kuin esimerkiksi serigrafia. Voi myös olla, että tekniikka tuntuu itselleni tavanomaiselta, koska käytän sitä paljon vapaa-ajallani.

Pidän digitaalisessa taiteessa erittäin paljon sen helppoudesta. Värien korjaaminen on paljon helpompaa verrattuna esimerkiksi maalaamiseen, sekä osien liikuttaminen, jos ne ovat väärässä paikkaa. Ohjelmien käyttö vaatii opettelemista, niin kuin kaikki mediumit, mutta kun sen osaa, digitaiteella saa nopeasti erilaisia versioita teoksesta.

3.2 Teosprosessi

Teosten työstäminen alkoi niiden luonnostelemisella digitaalisesti. Käytän ohjelmaa Clip Studio Paint, joka on tarkoitettu piirtämiseen. Toisin kuin Adobe Photoshop, jota voi myös käyttää piirtämiseen, mutta se on tarkoitettu enemmän editoimiseen. Olen kokeillut molempia, mutta pidän CSP:stä enemmän.

Piirtäessäni käytän Wacomin piirtopöytää. Sen käyttämisen opettelu vaati hieman harjoittelusta alkuaikoina. Piirtopöydän kanssa käsisilmä-koordinaatio on erittäin tärkeää. Piirtopöydän pinta-ala vastaa tietokoneen ruudun kuva-alaa. Pöydälle tarkoitettu kynä taas vastaa tietokonehiiren kursoria. Se toimii samalla tavalla kuin hiiri, mutta sen kanssa piirtäminen on helpompaa. Kuvassa 3 näkyy Clip Studion näkymä, ja teoksen digitaalinen luonnos.

Kuva 3. CSP-ohjelman näkymä

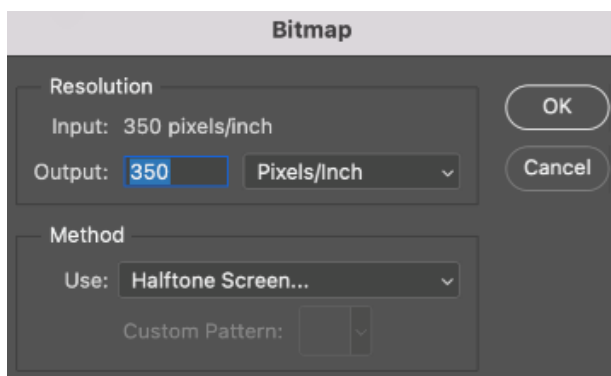
Luonnostellessa aloitan aina isolla pohjalla ja resoluutiolla. Niitä on helppo pienentää, mutta suurentaessa kuva menettää tarkkuutensa. Aluksi luonnostelin useita pieniä kuvia ja ideoita alas, joita halusin ottaa mukaan kuvaan, esimerkiksi symboliikkaa. Tässä vaiheessa aloin jo miettimään myös värejä. Huomasin jo alussa, että murretut värit saattavat näyttää ruudulla

hyvältä, mutta vedostaessa ne voivat olla sotkuisen näköisiä. Tämän saa hyvin pitkälle korjattua kuitenkin vedostamisella, joten en ollut huolissani asiasta.

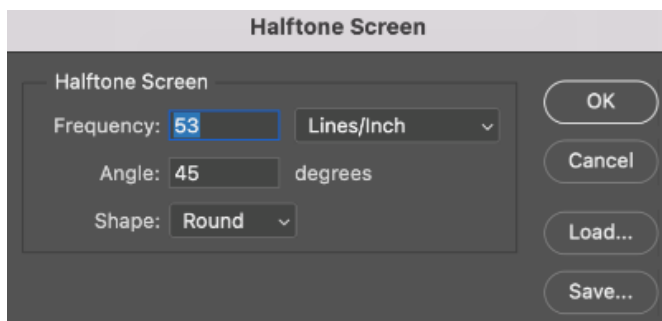
Seuraavaksi kuva rasteroitiin. Oli varmistettava, että kuvan väriprofiili oli CMYK, ja sitten kuvan värikanavat eroteltiin uusiksi tiedostoiksi. Rasterointiin sain paljon vinkkejä internetistä ja koulun pajamestarilta. Kuvissa 4 ja 5 näkyy mitä asetuksia käytin rasteroimiseen.

Rasteroinnin viimeisessä vaiheessa määritellään rasterin tiheys, kulma ja muoto. Tiheys määrittää kuvan tarkkuutta, joten mitä korkeampi luku, sen tarkempaa rasteri on. Itse käytin lukuna 53. Muotona käytin ympyrää, mutta ellipsi on hyvin samanlainen.

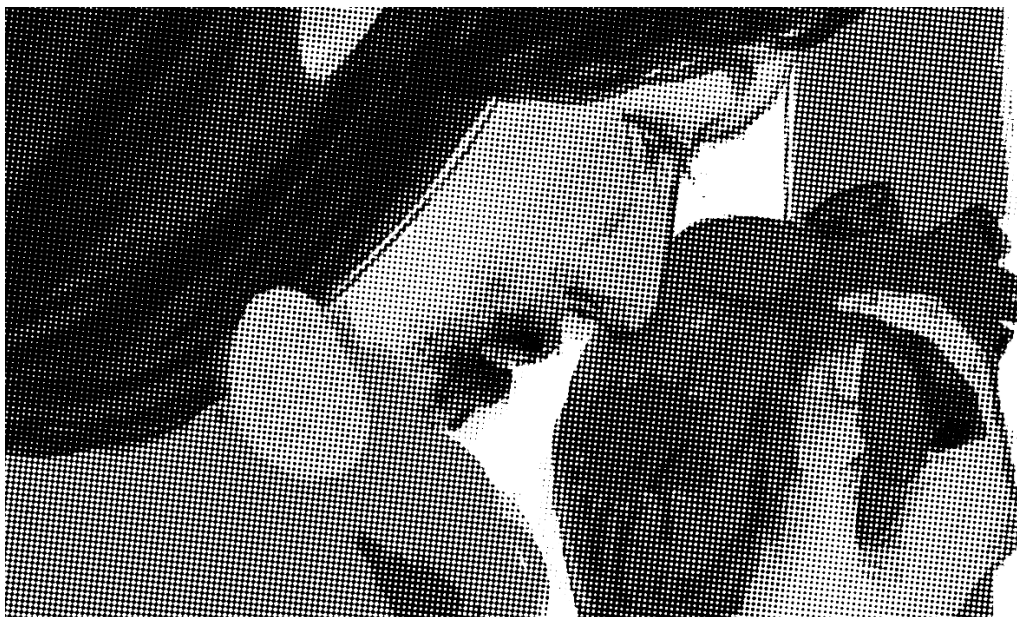
Rasteroinnin kulmat löysin verkosta muilta grafiikan tekijöiltä. Etenkin Youtube-kanavan Pasadena Screen Printing video *CMYK on The Riley Hopkins 250 Screen Printing Press* (2021) oli erittäin suuri apu määrittämään kulmien asteet. Käytin kaikissa teoksissa samoja kulmia. Lisäsin kulmiin kuitenkin varalta kaksi astetta, jotta rasterin ja seulan kankaan välillä ei syntyisi moareekuviointia. Syaaniin käytin kulmaa 17° (alkuperäinen 15°), magentaan 77°, keltaiseen 2° ja mustaan 47°. Kuvassa 6 on lähikuvaa rasteroidusta keltaisesta värikanavasta. Tämän jälkeen rasteroidut kuvat tulostettiin muovikalvolle.

Kuva 4. Rasterointiin käytetään Bitmap muotoa

Kuva 5. Rasteroinnin viimeinen vaihe

Kuva 6. Rasteroitu keltainen värikanava

Rasteroinnin jälkeen oli aika valmistella seula. Siihen tehtiin ensimmäisenä rasvanpoisto, jotta emulsio tarttuisi paremmin kiinni, eikä epäpuhtaudet pilaisi työtä. Emulsio on valoherkkää ainetta, jota levitettiin ohuesti molemmille puolille pingotetulle seulakankaalle, kuten kuvassa 7 nähdään. Tämän jälkeen sen annettiin kuivua noin vuorokausi. Tällä välin seulalle ei saa päästä UV-valoa, ettei emulsio kovetu.

Kun emulsio oli kuiva, aloitettiin valottaminen. Käyttäen imuraamia apuna, asettelin tulostetut rasterikuvat seulalle. UV-lampun valo kovetti tällöin ainoastaan kohdat, joissa ei ollut mustetta. Sitten kovettumaton emulsio pestiin painepesurin avulla pois, jättäen jälkeen täydellisen kopion rasteroidusta kuvasta seulalle. Jälkikovetuksella varmistin vielä emulsion kovettumisen, jonka jälkeen seula oli valmis vedostettavaksi.

Vedostaessa käytetään akryylivärejä, joihin on lisätty akryylimediumia hidastamaan maalin kuivumista. Tein itse maalisekoitukseni, ja lisäsin runsaasti mediumia, sillä se toimii myös transparenttina maalissa. Lisäsin sitä etenkin mustaan ja siniseen, jotka tulevat painojärjestyksessä viimeisinä.

Huomasin vedostamisen aikana uusia asioita nelivärierottelusta ja sen vedostamisesta. Yksi näistä huomioista oli, kuinka paljon transparenttia väri oikeasti tarvitsi, ettei se valloittaisi koko kuvaa. Esimerkiksi teoksessa *Androgyneous Asushunamir with the water of life* huomasin magenta värin olevan tummempi kuin oli tarkoitus. Pidin kuitenkin teoksesta paljon, sillä magenta toi kaikki värit lähemmäs toisiaan. Tämän jälkeen tarkistin värini aina ennen vedostamista, jotta värit vastaisivat digitaalista luonnosta.

Kuva 7. Emulsion levittäminen

Myös vedostamisen aikana huomasin värin ja oman kädenjälkeni vaikutuksen. Väriä levitetään raakeli nimisellä isolla lastalla. Jos en muistanut painaa tarpeeksi, tai vetää oikealla nopeudella, sen saattoi huomata vedostusjäljessä. Esimerkiksi huomasin sen joissain vedoksissa liian paksuna värikerroksena, tai olin huolimattomasti jättänyt jonkun kulman vedostamatta.

Toinen havainto oli seulan haamukuvat. Seulan kankaaseen voi jäädä niin sanottuja haamukuvia aikaisemmista teoksista, joita huomasin etenkin viimeisissä teoksissani. Jouduin tekemään teoksen *With child Loki grew, from that heart* magentan kerroksen uudestaan näiden haamukuvien vuoksi. Samassa teoksessa näkyy edelleen haamukuvia toisesta teoksesta, mutta alueet olivat niin pieniä, joten annoin asian olla.

Molemmat ”virheet” toivat mielestäni lisää kiinnostavuutta kuviin, mikä on mielestäni taidegrafiikan mielenkiintoisin puoli. Ikinä ei voi olla aivan varma siitä, mitä vedostaessa paperille tulee esille. Arvaamattomuus on mielenkiintoisin ja mahtavin asia tässä taiteenlajissa.

4 Identiteetti ja mytologia

4.1 Sukupuoli-identiteetti tänä päivänä

Työni tausta perustuu ajankohtaiseen aiheeseen transihmisten oikeuksista ja siitä käytyyn keskusteluun mediassa. Suomi on edelleen jäljessä, mitä tulee transihmisten oikeuksiin ja hyvinvointiin. Tätä opinnäytetyötä kirjoittaessani uusi translaki astui voimaan, joten askel parempaa kohti on jo otettu. Tässä uudessa laissa poistettiin transhenkilöiden sterilisatiopakko ja juridisen sukupuolen korjaaminen eriytettiin lääketieteellisistä hoidoista, ja siitä tuli ilmoituspohjainen. (Seta 2023.)

Useissa kulttuureissa on miesten ja naisten lisäksi kolmas sukupuoli. Termi voi viitata trans-tai muunsukupuolisuuteen, mutta joissain tapauksissa myös sukupuolirooleihin. Alkuperäis-amerikkalaisten *two-spirit*, Samoan *fa'afafine* ja Intian niemimaan *hijra* ovat vain muutamat esimerkit identiteetin moninaisuudesta. Nämä ovat edelleen olemassa olevia identiteettejä. Esimerkiksi hijroille on laissa määritelty kolmannen sukupuolen asema (Mahapatra 2014).

Vaikka transsukupuolisten historia on pitkä, silti he kohtaavat paljon ennakkoluuloja ja syrjintää nykyäänkin. Seta (2020) kertoo, että vuonna 2020 Euroopan perusoikeusviraston tekemän tutkimuksen mukaan suomalaisten vastaajien joukosta 42 % oli kokenut häirintää sukupuolivähemmistöön kuulumisen perusteella. Sama lähde kertoo myös Transgender Europen keränneen tietoa koko maailman murhatuista transihmisistä, joka oli vuonna 2020 350 ihmistä. Suurin osa heistä oli transnaisia.

On kuitenkin osoitettu, että hyväksyntä transsukupuolisia kasvaa kontaktin myötä. Floresin (2018) tekemän tutkimuksen mukaan, pelkästään lukemalla sukupuoli-identiteeteistä vähentää transfobiaa ja kasvattaa transsukupuolisten oikeuksien kannattamista. Usein vähemmistöjen syrjinnässä on kyse tiedon puutteesta.

4.2 Mytologian tarinat

Kun tutkitaan vanhempien sivilisaatioiden mytologioita, on otettava huomioon kulttuuri ja ajankohta. Usein näissä teksteissä törmää vanhoihin termeihin, tai seksuaalisuutta ja sukupuolta käytetään synonyymeinä. Sukupuoli-identiteetti on ollut laaja käsite aikaisemmin, ja joukkoon on voitu lukea mukaan eunukit, homoseksuaalit ja lisääntymiskyvyttömät.

On mahdotonta sanoa varmuudella, mitä sukupuolta jokin henkilö tai ryhmä edusti. Voidaan silti katsoa näitä mytologioita nykyajan tietoudella ja termeillä, ja samaistua niistä löytyviin tarinoihin.

4.2.1 Sumeri ja akkatialaiset

Yksi vanhimpia sivilisaatioita on Sumeri, jonka valtakunta sijoittui noin 4000–2000 eaa. Mesopotamiaan. Heidän mytologiansa on vanhimpia, minkä tapahtumia on kirjoitettu savilaitoilta muistiin. Yksi heidän tärkeimmistä jumalistaan oli Inanna, joka oli muun muassa hedelmällisyyden, rakkauden ja sodan jumalatar. Myöhemmin häntä palvottiin akkatialaisten, assyrialaisten ja babylonialaisten keskuudessa nimellä Ishtar. Syynä oli synkretismi ja uskontojen muokkautuminen ajan saatossa.

Inannan/Ishtarin kultin palvonnassa on ollut vahvasti kolmannen sukupuolen edustajia mukana. Hänen rituaaleissaan ihmiset saattoivat pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin, tai molempien vaatteisiin samaan aikaan. (Leick 1994, 157–158.) Sana *assinnu* tulee useasti esille lukemissani lähteissä, ja sen on ymmärretty useamman muun sanan kanssa referoivan kolmanteen sukupuoleen tai kultin toimintaan (Svärd & Nissinen 2018, 376–379).

Inannan/Istarin tunnetuimmassa tarinassa tärkeässä roolissa on muunsukupuoliseksi luettava henkilö. Kertomuksesta on kaksi versiota, sumerilainen ja akkatialainen. Molemmat versiot alkavat Inannan/Istarin laskeutumisesta manalaan. He kuitenkin jäävät vangeiksi manalan jumalattaren Ereshgikalin luokse. Tässä kohtaa versiot alkavat erota. Alkuperäisessä sumerilaisessa versiossa jumala Enki lähettää kaksi sukupuoletonta henkilöä, kalaturru ja kurgarru, pelastamaan Inannan. (Wolkstein & Kramer 1983, 64–67.) Akkatialaisessa versiossa taas Enki luo sukupuolettoman *assinnun* Ashushunamirin, joka pelastaa Ishtarin. Heidän paetessaan manalasta raivostunut Ereshgikal manaa Ashushunamirin ja hänen kaltaisensa elämään aina yhteiskunnan laitamilla. Svärd ja Nissisen (2018, 286) toteavat, ettei voi sanoa varmaksi, mikä *assinuiden* asema oli yhteiskunnassa pelkästään näiden tarinoiden kautta. Joissain lähteissä mainitaan Ishtarin myöhemmin siunanneen Ashushunamirin ja kaltaisensa ennustuksen lahjalla, ja vannoneen kaikille heille paikan hänen temppeleissään.

4.2.2 Kreikka ja Rooma

Kreikan Afrodite-jumalattarella oli useita epiteettejä, kuten Ouranos, Areia, Pandeimos ja Afroditus. Afroditus kuvattiin usein naisen vartalolla, mutta miehen parran ja genitaalien kanssa. Macrobiuksen mukaan hänen palvontaansa liittyi transvestitismiä. Hän myös kutsuu Afroditusta Venukseksi. (Macrobius & Kaster 2011, 57–59.) Roomalaisessa mytologiassa Venus jumalattarella on myös epiteetti, Venus Barbatas, eli parrallinen Venus. Kreikan ja Rooman mytologiat ottivat paljon vaikutteita toisiltaan, joten ei ihmekään, että tulee sekaannuksia.

Myöhemmin tästä epiteetistä tuli uusi jumala, Hermafroditus, joka oli Afroditen ja Hermeksen lapsi. Tässä versiossa tarusta Hermafroditus on nuori mies, ja häneen rakastuu nymfi Salmacis. Nymfi toivoo, etteivät he olisi koskaan erossa toisistaan, ja jumalat toteuttavat hänen toiveensa. Heidän ruumiinsa sulautuivat yhteen. (Ovid & Martin 2004, 134–139.) Hänen nimestään tulee myös vanha termi intersukupuolisille henkilöille.

4.2.3 Intia

Sikhandi on hahmo hindulaisuuden toisesta tärkeimmästä pyhästä eepoksesta Mahabharatasta. Teksti on pitkä, noin 1,8 miljoonan sanan mittainen. Tarina kertoo taistelusta valtaistuimen paikasta. Sikhandin tarina sijoittuu Kurukshetra taistelun ajalle.

Lyhykäisyydessään, Sikhandin tarina perustuu koston ja katkeruuteen. Hän oli entisessä elämässään nainen nimeltä Amba, joka halusi kostaa sotapäällikkö Bhishmalle, joka oli syy-pää hänen naimakelvottomuuteensa. Kun kukaan ei pystynyt tai suostunut auttamaan häntä, Amba alkoi suunnitella kostoaan. Koska hän oli nainen, jolla ei ollut mitään kokemusta kamppailusta, hän ei voisi päihittää Bhishmaa itse. Hän rukoili Shiva jumalalta lahjaa, ja hänen rukouksiinsa vastattiin. Shiva lupasi, että seuraavassa elämässään hän saisi kostonsa, ja pääsisi olemaan osallinen Bhishman kuolemaan. (Ganguli 1896.)

Sikhandi syntyi naiseksi, mutta kasvatettiin miehenä. Joissain versioissa hän muistaa entisen elämänsä Ambana, mutta ei kaikissa. On olemassa myös muutama eri versio Sikhandin sukupuolen muutoksesta. Joissain versioissa hän syntyy naiseksi ja kasvatetaan kuningaskunnassa, jossa naisetkin voivat osallistua taisteluun. Useimmissa versioissa Sikhandi myöhemmin muuttuu mieheksi, joko askeettisella elämäntavalla tai vaihtamalla sukupuolensa yaksha Sthunan kanssa. (Rajagopalachari 1951, 26–27. Ganguli 1896, sektio CXCV-CXCV)

Hänellä oli tärkeä rooli myöhemmässä taistelussa, kun Bhishma ei suostunut taistelemaan ”naista” vastaan. Tämä antoi Sikhandin takana olevan Arjunalle mahdollisuuden ampua Bhishmaa nuolella, aiheuttaen tämän kuoleman.

4.2.4 Skandinavia

Loki on nykyään erittäin tunnettu monille, eikä pelkästään mytologiastaan, vaan myös Marvel-sarjakuvien hahmona. Hänet mainitaan Edda-saagoissa useasti, sillä hän on usein keskeisessä roolissa tapahtumissa. Hän on erittäin tunnettu keppostelija, mutta ajan myötä hänen tempunsa muuttuvat vain pahemmiksi. Lopulta hänet kahlehditaan kiviin, ja hänen päälleen laitetaan käärme, joka sylkee myrkkyä Lokin silmille. Hän on vankina

maailmanloppuun asti, kunnes hän pääsee irti kahleistaan ja hänestä tulee pahojen voimien päällikkö. (Egerkrans 2016, 74, 76.)

Lokilla on useita lapsia mytologiassa. Vaimonsa Sigyn kanssa hänellä on Narfi, sekä rakastajattarensa jättiläisnaisen Angrbodan kanssa Hel, Fenrir ja Jörmungandr. Näille lapsilleen hän on isä, mutta hänellä on myös lapsia, jotka hän on itse synnyttänyt. Slepnrir on näistä lapsista ehkä tunnetuin.

Erään ennustuksen mukaan Loki on myös synnyttänyt kaikki maailman noidat tai jätit, riipuen käännöksestä. *Vpluspá hin skamma* tai *The Short Seeress' Prophecy* kertoo Lokin löytäneen puoleksi palaneen sydämen, ja päätti syödä sen. Syötyään sydämen Loki tuli raskaaksi ja seurauksena synnytti noidat. (Hollander 1962, 139.)

4.2.5 Suomi

Tapio on Suomen muinaisuskosta tunnettu metsän hallitsija. Häneltä pyydettiin saalisonnaa ja suojaa pedoilta metsällä oltaessa. Myös hänen perheeltään pyydettiin apua lepyttämään Tapiota, etenkin hänen vaimoltansa Mielikiltä.

Sanaa *tapio* on yhden lähteen mukaan aluksi käytetty tarkoittamaan metsää, eikä niinkään henkilöä. Gottlund (1745) esimerkiksi uskoo, että sana ole tarkoittanut kuin metsää itseään, joka on personoitunut runoissa. Myös sanonnoista, kuten ”tamminen tapio” tai ”risun täytöinen tapio” viittaavat sanan käyttötarkoituksen alkuperään. (Harva 1948, 349.) Toisen lähteen mukaan Tapiion nimi on tullut itämerensuomalaisesta *tapa*-sanasta. Pulkkinen ja Lindfors (2016, 354) kertovat sen tarkoittaneen pyydyksen lukkoa, ja sillä voinut viitata Tapiion merkitykseen saaliin pyynnissä. He myös huomasivat Agricolan tekevän yhteyden Tapiion ja pyydyksien välillä.

Tapiota on puhuteltu myös feminiinisillä termeillä: *Tapio metsän emo, havulakki vanha vaimo, kuule metsä, herää Tapio!* Hänet on myös joissain runoissa rinnastettu Hongottareen, joka on karhujen saaliinhaltija ja emu. Tämä feminisointi on Pulkkinen ja Lindforsin mukaan metsästäjille tyypillistä erotisointia metsää sekä sen hallitsijoita kohtaan, kun heitä puhutellaan kuin ”rakastettua naista”. (Pulkkinen & Lindfors 2016, 208, 354). Tapio on joskus myös korvattu hänen puolisoillaan tai joistain hänen tyttäristään.

5 Teokset

5.1 Androgynous Asushunamir with the water of life

Asushunamirin tarina oli ensimmäinen inspiraation lähde opinnäytetyön teemaan. Pidin yllättäen akkadaialaisten versiosta myytistä, etenkin Ereshgikalin kirouksesta, vaikka kirous on tarkoitettu kolmannen sukupuolen edustajille. Se kuitenkin tavallaan selittää miksi trans- ja muunsukupuolisuus ovat edelleen kyseenalainen asia, vaikka heidän olemassaolollaan on pitkä historia. Uskoipa uskontoihin tai kirouksiin, se on silti mielestäni mielenkiintoinen lisäys alkuperäiseen myyttiin.

Halusin kuvata Asushunamirin ja Ishtarin yhdessä, mutta ajattelin kahden ihmishahmon voivan sekaantua keskenään. Päätin lopulta kuvata Ishtarin leijonana, joka on yksi hänen symboleistaan sekä hänen ratsunsa. Myös viisiteräiset ruusukkeet ovat hänen symbolejaan, mikä näkyy taustalla. Yhdistin paljon Ishtarin symboliikkaa teokseen tarkoituksella, sillä kolmannen sukupuolen edustajat olivat olleet vahvasti läsnä hänen kultissaan.

Kuvassa 8 nähdään kuinka teoksessa Asushunamir on kaatamassa elämän vettä Ishtarin päälle, tuodakseen hänet takaisin henkiin. Teko on mielestäni palvonnallinen osa heidän suhdettaan. Vaikka tämä teko kirosi Asushunamirin, hän myös sai ikuisen paikan jumalattaren rinnalla.

Kuva 8. Androgynous Asushunamir with the water of life

5.2 By the grace of the Yaksha, Sikhandi became a man

Sikhandin tarina oli täysin uusi ja tuntematon entuudestaan. Löysin muitakin tarinoita liittyen opinnäytetyöni aiheiseen liittyen hindulaisuudesta, mutta hänen tarinansa kiehtoi minua eniten. Myös hänen entisen elämänsä osallisuus hänen tulevaisuuteensa on mielenkiintoinen tarinankerrollisuuden osa.

Pidin erityisesti myös Sikhandin osallisuudesta Bhisman kuolemaan. Sotapäällikkö ei suostunut taistelemaan Sikhandin kanssa, kun ajatteli edelleen Sikhandin naiseksi. Tässä tapauksessa transfobia koitui hänen kohtalokseen.

Kuvassa 9 näkyy koko teos. Sen nimi tulee alkuperäisestä Mahabharatan tekstistä, jossa Sikhandi on vaihtamassa sukupuoltaan Yaksha Sthunan kanssa. Suurin osa kuvan symboleista tulee alkuperäisestä tekstistä, kuten taustan liekit ja lootukset. Liekit referoivat Amban

kuolemaan. Hän hyppäsi heti tekemäänsä rovioon, sillä hän ei malttanut odottaa uudelleen-syntymistään ja kostoaan. Lootukset liittyvät myös Ambaan, sillä hän jätti lootusseppeleen lupaukseksi kostostaan, ja joka sen poimisi, tulisi toteuttamaan hänen kostonsa. Seuraavassa elämässään Sikhandi poimii seppeleen. (Rajagopalachari 1951, 26–27. Ganguli 1896, sektio CXC.)

Lisäsin myös mastektomia-arvet Sikhandille. Alkuperäisessä tekstissä sukupuolenvaihdos tapahtuu askeettisuudella tai taianomaisesti, mutta halusin hieman alleviivata Sikhandin sukupuolen korjausta. Se on myös yleinen symboli transmiehille, mihin törmään usein verkossa.

Kuva 9. By the grace of the Yaksha, Sikhandi became a man

5.3 Mother of the forest Tapio

Halusin kuvaa Tapion vanhana emäntänä, kuten vanhoissa loitsurunoissa, josta myös teoksen nimi tulee. Aluksi lähestyin teosta saaliinhaltijan näkökulmasta, jossa Tapio olisi eri eläinten ympäröimä. En saanut näissä luonnoksissa sitä tunnelmaa mitä hain, enkä samaa muotokieltä mitä muissa teoksissa oli myös. Pidin myös ideastani piirtää Tapio itse luontona, kuten hänet oli joskus kuvattu. Lähdinkin viemään tätä ideaa eteenpäin.

Kuvassa 10 näkyy valmis teos. Siinä Tapio on maaten ja hänestä kasvaa metsä, josta kaikki luonto on riippuvaista. Jätin hänen jalkansa, kädet ja naaman peittämättä selventääkseni teoksessa olevan kyse ihmishahmosta. Erottelin reiden ja käsivarren muodot lisäämällä kerroksellisuutta maisemaan. Kuvasin tyypillistä suomalaista metsämaisemaa, ja koitin haakea sitä tiettyä Suomen metsien sävyä. Lisäsin myös eläimiä ja perinteisen punamaalitalon metsän keskelle.

Kuva 10. Mother of the forest Tapio

5.4 With child Loki grew, from that heart

Lokin kuva oli viimeinen minkä tein. Tiesin haluavani tehdä teoksen Lokista, mutta en ollut varma minkälaisen. Moni, joka tietää jotain mytologiasta, tuntee tarinan Lokista ja Slepnirin synnystä. Tarina ei tuntunut itselle inspiroivalta, joten aloitin etsimään lisää tietoa. Silloin löysin *The Short Seeress' Prophecy*'n. Etenkin mielikuva sydämen syömisestä oli mielestäni kiinnostava kuvaidea, ja lähdin toteuttamaan sitä.

Loki on myös yleensä esitetty miehenä, minkä vuoksi mielestäni on mielenkiintoista, että hän on synnyttänyt useamman lapsensa itse. Se on myös mielestäni transmiesten

identiteettiä vahvistavaa. Vaikka heilläkin on kyky ja mahdollisuus kantaa lapsi, he ovat silti miehiä.

Lokin asennon löytäminen ja syönnin kuvaaminen tuotti jonkin verran ongelmia. Etsin paljon referenssejä asentoon, joista päädyin nykyiseen. Halusin, että Lokin naama ja sydäimestä otettu haukkaus näkyisi katsojalle kunnolla. Vedostaessa sydämen yksityiskohdat hävisivät hieman, mikä oli harmillista. Kuitenkin moni tunnisti siitä huolimatta, että mitä teoksessa tapahtuu, mikä on tärkeintä. Kuvassa 11 näkyy koko teos.

Lisäsin taustalle maailmankäärme Jörmungandr'in, joka on myös yksi Lokin lapsista. Sen tarkoitus oli vain olla tuomassa erilaista tekstuuria ja tyyliä teokseen. Joku opettajistani kuitenkin sanoi, että käärmeen yläosassa olevat mutkat muistuttavat hieman stereotyyppisen sydämen muotoa, mikä oli mielestäni mielenkiintoinen havainto.

Kuva 11. With child Loki grew, from that heart

5.5 Worshipping Afroditus, in all forms

Aloitin Afrodituksen työstämisen ensimmäisenä ja sen saattaa nähdä tyylistä. Teoksen värit ovat paljon herkemvät ja viivan käyttö ekspressiivisempää kuin muissa. Teos oli myös ainoa mihin jätin taustaan värin. Vedostaessa tausta ei toistunut täydellisesti, mihin olin jälkeinpäin tyytyväinen.

Afrodite on itsessään jo mielenkiintoinen aihe. Hän on moniulotteinen ja ristiriitainen hahmo mytologiassaan, ja olisi kiinnostava jatkaa hänen myyttiensä tutkimista tulevaisuudessa. Myös kreikkalaisessa veistotaiteessa on kuvattu samankaltaisia ihmiskehoja, kuten Hermafroditus. Tahdoin kuvata Afrodituksen samalla tavalla. Teos näkyy kuvassa 12.

Etsin kuvia ja tietoa miltä Antiikin Kreikan pukeutuminen on näyttänyt, etenkin naisten vaateuksesta. Etsin myös Afroditeen liittyviä symboleja, kuten peilit sekä myrttikasvit. Aluksi tarkoitukseni oli maalata kasvit luonnoksessa loppuun asti, ettei viivaa olisi jäänyt juuri ollenkaan. Pidin kuitenkin viivojen liikkeestä ja kontrastista kasvien vihreyttä vasten.

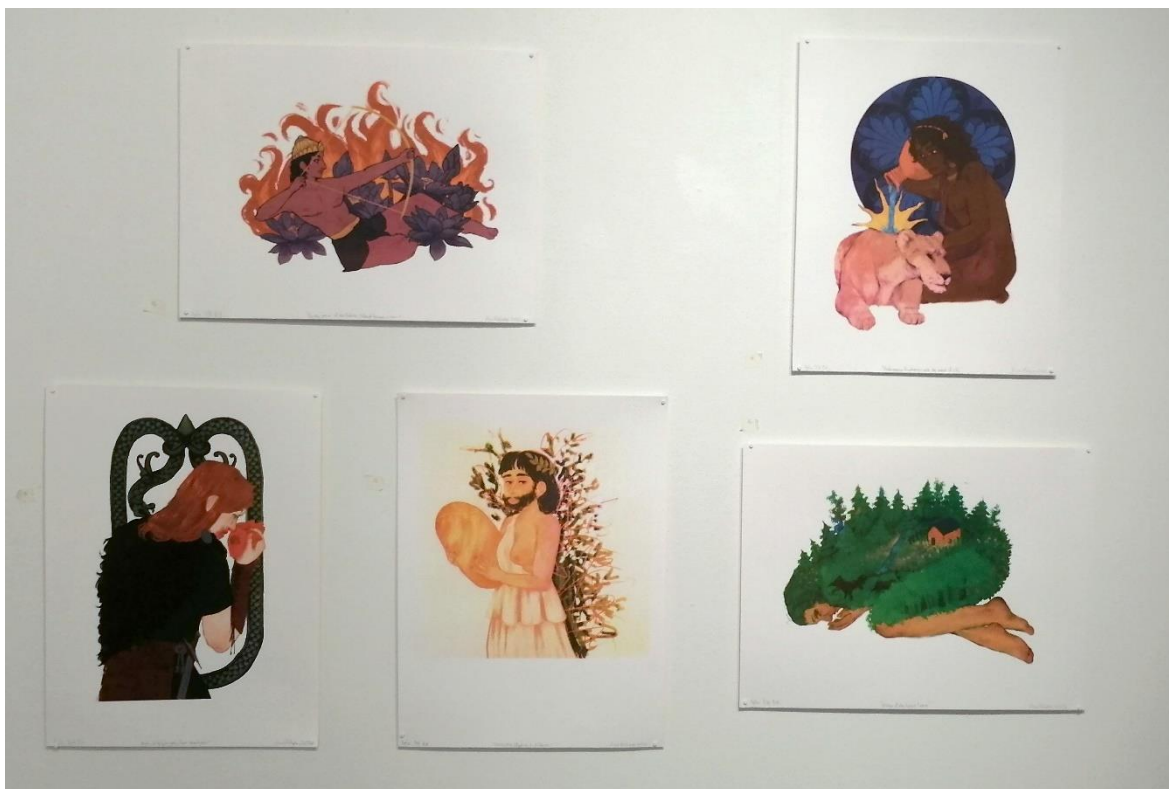
Kuva 12. Worshipping Afroditus, in all forms

5.6 Teokset Imatran taidemuseolla

Tiesin jo varhain prosessissa, että haluaisin teosten olevan mieluummin ryhmänä, kuin yhtenä rivinä. Pidän itse tämänlaisesta esitystavasta, ja tähän projektiin en halunnut museolista klinisyyttä mikä mieleeni tulee rivissä seisovista teoksista. Kuvassa 13 näkyy teosten esitystapa Imatran taidemuseolla.

Projektin alussa olin varma haluavani kehystää teokset, mutta päädyin lopulta jättämään ne pois samanlaisista syistä. Myös ajan puutteella ja kokemattomuudellani kehysten tekemisestä oli merkitystä niiden pois jättämiseen. Tällä tavalla teokset myös tulevat lähemmäs katsojaa. Kehystys olisi myös tuonut museollisuuden ja koskemattomuuden teoksiin. Ilman kehyksiä teokset vaikuttavat inhimillisemmiltä ja avoimemmilta katsojalle.

Teokset on kiinnitetty seinään magneeteilla, jotka on maalattu valkoisiksi. Pienet naulat naulattiin seinään jokaisen teoksen kulman kohdalle, ja magneetit pysyivät niiden avulla kiinni. Jätin tarkoituksella teokset hieman irti seinästä, jotta ne tulisivat lähemmäs katsojaa ja luodakseen varjoja teosten alareunoihin, jotta ne erottuisivat seinän väristä.

Kuva 13. Teokset Imatran taidemuseolla

6 Yhteenveto ja pohdinta

Opinnäytteeni aihe käsittelee sukupuoli-identiteettiä eri mytologioissa ympäri maailman. Tarkoituksena oli tuoda esille identiteetin moninaisuutta ja sen historiaa mytologioiden kautta.

Opinnäytteen taiteellinen osuus koostuu serigrafian vedoksista, jotka on luonnosteltu digitaalisesti ja vedostettu serigrafian nelivärierottelulla. Sarjaan kuuluu viisi teosta, jotka kuvaavat suomalaisen, skandinaavisen, mesopotamialaisen, kreikkalaisen sekä hindulaisuuden mytologioiden trans- sekä queer-henkilöitä. Prosessiin kuului useita eri vaiheita, kuten rasteroiminen, serigrafian seulan työstö, sekä vedostaminen.

Opin opinnäytetyön aikana paljon uusia asioita mytologioista ja niiden teemoista. Vaikka uskonnot ja mytologiat eivät kuvaa ihmisten asemia tai kokemuksia historiallisen tarkasti, voimme silti samaistua niiden tarinoihin. Näistä kertomuksista voi löytää lohtua, kuinka tuhansia vuosia sitten eläneet ihmiset ovat voineet tuntea samoja asioita kuin ihmiset tänäkin päivänä.

On tärkeää tuoda esiin transsukupuolisten historiaa ja lisätä informaatiota sukupuoli-identiteetin moninaisuudesta. Pelkästään identiteetistä lukeminen vähentää transfobiaa (Flores ym. 2018). Oma ymmärrykseni identiteetin moninaisuudesta myös kasvoi lukiessani eri kulttuurien ja aikojen kokemuksista. Sama voisi auttaa muitakin näkemään vähemmistöt uudella tavalla, joka myös tukisi kolmannen sukupuolen ihmisten hyvinvointia yhteiskunnassa.

Eri kulttuurien ja aikakausien käsitys sukupuoli-identiteetistä on erittäin mielenkiintoista, ja aihetta voisi tutkia loputtomiin. Tämä opinnäytetyö oli vain pintaraapaisu aiheeseen ja olisi mielenkiintoista jatkaa aiheen parissa myöhemminkin. Sama pätee myös mytologioihin. Niiden tarinat ovat aina olleet inspiraation lähde itselleni. Toivon jatkossa pääseväni tutkimaan niitä lisää, ja kasvattamaan tietämystäni entistä enemmän.

Lähteet

- ASC. 2021. Diwata. Viitattu 31.12.2022 Saatavissa <https://seaqcf.net/program/diwata>
- Egerkrans, J. 2016. Pohjoismaiset jumalolennot. Helsinki: Minerva.
- Flores A, Haider-Markel D, Lewis D., Miller P, Tadlock B. & Taylor J. 2018. Transgender prejudice reduction and opinions on transgender rights: Results from a mediation analysis on experimental data. Viitattu 26.3.2023. Saatavissa <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2053168018764945>
- Ganguli K. M. 1896 The Mahabharata, Book 5. Viitattu 21.3.2023 Saatavissa <https://www.sacred-texts.com/hin/maha/index.htm>
- Harva U. 1948. Suomalaisten muinaisusko. 3. uudistettu painos. Meedia Zone OÜ
- Hollander, L. 1962. The Poetic Edda. University of Texas Press. Viitattu 27.3.2023. Saatavissa <https://archive.org/details/poeticedda00unse/mode/2up>
- Kärnä, T. 2021a. Muunsukupuolisuus. Lääkärikirja Duodecim. Viitattu 30.12.2022. Saatavissa <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01196/muunsukupuolisuus>
- Kärnä, T. 2021b. Transsukupuolisuus. Lääkärikirja Duodecim. Viitattu 30.12.2022. Saatavissa <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01195>
- Leick, G. 1994. Sex and Eroticism in Mesopotamian Literature. Viitattu 21.3.2023. Saatavissa <https://archive.org/details/SexAndEroticismInMesopotamianLiterature/page/n3/mode/2up>
- Leutwyler K. Kotisivut. Viitattu 8.1.2023 Saatavissa <https://kimleutwyler.com/home.html>
- Macrobius A. & Kaster, R. 2011. Saturnalia. Volume 2. Harvard University Press.
- Mahapatra D. 2014. Supreme Court recognizes transgenders as 'third gender'. Viitattu 26.3.2023 Saatavissa <https://timesofindia.indiatimes.com/india/Supreme-Court-recognizes-transgenders-as-third-gender/articleshow/33767900.cms>
- Ovidius P. & Martin C. 2004. Metamorphoses. W.W. Norton & Co.
- Pasadena Screen Printing. 2021. CMYK on The Riley Hopkins 250 Screen Printing Press. 27.4.2021. Viitattu 13.3.2023. Saatavissa <https://youtu.be/bYJ7eEfOuaU>
- Pulkkinen R. & Lindfors S. 2016. Suomalaisen kansanuskon sanakirja. Gaudeamus.

- Rajagopalachari C. 1951. Mahabharata. Viitattu 21.3.2023 Saatavissa <https://archive.org/details/mahabharta00craj/mode/2up>
- Seta. 2023. Sukupuolen juridinen vahvistaminen. Viitattu 26.3.2023. Saatavissa <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/translaki/>
- Seta. 2020. Viha on vaarallista: vuoden 2020 aikana on murhattu ainakin 350 transihmistä. Viitattu 26.3.2023 Saatavissa <https://www.stinfo.fi/tiedote/viha-on-vaarallista-vuoden-2020-aikana-on-murhattu-ainakin-350-transihmista?publisherId=69817783&releaseId=69894546>
- Svärd, S., & Nissinen, M. 2018. (Re)constructing the Image of the Assinnu. S. Svärd, & A. Garcia-Ventura, Studying Gender in the Ancient Near East. 373–411. Eisenbrauns. Saatavissa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/309993/2018_Svaerd_Nissinen_Reconstructing_the_Image_of_the_assinnu.pdf?sequence=1
- UNFE. 2015. Free & Equal Campaign Fact Sheet: Intersex. 4.3.2016. Viitattu 1.1.2023. Saatavissa <https://www.unfe.org/wp-content/uploads/2017/05/UNFE-Intersex.pdf>
- Wolkstein & Kramer 1983. Inanna, queen of heaven and earth: her stories and hymns from Sumer. New York: Harper & Row. Saatavissa <https://archive.org/details/inanna00dian/page/64/mode/2up>